

ՍԱՍՈՒՆՅԻ ԴԱԻԻԹ ԵՒ ՄՍՐԱՄԵԼԻՔ

Դրամատիկական պօէմն ղիւցազնական ժամանակներից

Պ Ա Տ Կ Ե Ր 6.

Մսրամելիքի ապարանքի վերնայարկում ճեմելիք: Արաբական մոզայիքով զարդարուած սիւներ, որոնք վերևում միանում են օմեգաձև կամարներով: Ճեմելիքից երևում են հեռու ընկած լեռները, որոնց ստորոտում ընդարձակ դաշտավայր՝ իր ուրրապտոյտ մեծ ճանապարհով: Ճեմելիքում դրուած է մի փափուկ գահաւորակ, ծածկուած կերպասով և ոսկեկար թաշեայ մութաքաններով: Մսրամելիքի կի՛նը թեք ընկած՝ ծխում է դայլան: Սիւների մօտ կանգնած է Մսրամելիքի աղջիկը՝ երեսը դարձրած դէպի մեծ ճանապարհը և նայում է հեռուն:

Լէյ. Մայրիկ, գալիս են... դուրս եկան ձորից...

Իսմ. Լաւ, մի խենթանար ուրախութիւնից:

(Վեր է կենում գնում աղջկայ մօտ.)

Լէյ. Այ, տեսնում ես այն ձիաւորներին.

Հեռու, շատ հեռու, ձորի բերանին:

Իսմ. Մերոնք չեն. մերոնք ուղտերով կը գան:

Լէյ. Ինչո՞ւ ուրեմն այսքան ուշացան:

Ա՛խ, մի շուտ գային... Ի՛նչ կ'ուրախանանք...

Մէկ էլ կը տեսնենք—զըրանգ-հա-զըրանգ

Իրար ետևից բարձուած ուղտերը

Բերում են ահա ոսկու բեռները...

Քառասո՞ւն բեռ ոսկի—հեշտ բան է ասել.

Ա՛խ, մայրիկ, ի՛նչեր կարող ենք անել...

*) Տես «Մուրճ» № 4.

- Իսմ. Ի՞նչ պիտի անես:
- Լէյ. Կ'անեմ—կը տեսնես:
Ամենից առաջ ճակատիս համար
ես պիտի շինեմ մի լաւ ոսկեշար.
Յետոյ՝ այնպիսի գեղեցիկ մանեակ,
Որ ամբողջ կուրծքըս փայլի ոսկու տակ.
Ի՞նչ տեսակ տեսակ ապարանջաններ,
Ի՞նչ շքեղ քամար, մատանիք, օղեր...
Մի խօսքով պիտի լոյս-արև դառնամ,
Արեգակի պէս փայլեմ ու շողամ...
- Իսմ. Իսկ ես՝ տան եղած բոլոր հասարակ
Թասեր, դաւաթներ, կրժեր, ափսէներ
Վերցընեմ պիտի և նըրանց տեղակ
Թաղերում շարեմ ոսկի անօթներ:
- Լէյ. Ի՞նչ լաւ կը լինի, ի՞նչ հիանալի.
Ուր որ կը նայես—բոլորը ոսկի:
(Մտնում է Մարամելիքը: Դրան մէջ կանգնելով՝ ծանր
շունչ է քաշում:)
- Մարամ. Օ՛խ, իմ ծերութիւն... շուտ վըրայ հասար...
Լէյ. Հայրիկ, դու եկած: (Մօտենում է հօրը:)
- Մարամ. (Բռնելով աղջկայ գլուխը եւ համբուրելով հա-
կաթից՝)
- Քաղցրիկըս, այսօր վերջապէս կը դան:
Էլ երբ: Մութն ընկաւ, իսկ նըրանք չկան:
(Մարամելիքը թեք է ընկնում տախտի վրայ:)
- Հայր, ի՞նչ պիտ անես դու այնքան ոսկին.
Մեզ բաժին կը տաս—ինձ ու մայրիկին:
- Մարամ. Ձեզ էլ, սիրունըս, բաժին կը հանեմ,
Թէպէտ ես ոսկու մեծ կարիք ունեմ:
Շատ ծըրագիրներ կան իմ առաջին.
Մեծ փայլ պիտի տամ մեր ամարաթին:
Ամենից առաջ իմ այս պալատը—
Աստիճանները, սիւնները, պատը—
Բոլորը պիտի զարդարեմ ոսկով,
Այնպէս որ դըրսից արտաքին տեսքով

Շողշողայ, ինչպէս լոյս արեգական:
 Երբ Մըսուր մըտնի մի օտարական,
 Թող ըսքանչանայ, ինձ տայ երանի
 Եւ իմ համբաւըն ամեն կողմ տանի:
 Տեսնեմ այնուհետ էլ ո՞ր խալիֆան
 Պիտի պարծենայ իր ճոխ պալատով
 Եւ հարըստութեամբ, երբ Մըսրայ հըսկան
 Իր ամարաթը կը ծածկի ոսկով:
 Ամեն տեղ՝ Հալեպ, Դամասկոս, Բաղդադ
 Յայտնի կը լինի իմ շրքեղ պալատ:

(Մտնում են Կոսթադիին եւ Չարխադիին երեսները կապած:)

Այս ի՞նչ եմ տեսնում... Ի՞նչ է պատահել...

Ո՞վ համարձակուեց ձեզ վիրաւորել:

Կոս.

Տէր, եթէ ամբողջ Սասումը քանդենք,

Եթէ այդ երկրի բընակիչներին

Բոլորին մէկ մէկ սըրի անցընենք,

Յետոյ բոլորը յանձնենք կրրակին,

Դեռ էլ քիչ է այդ ժողովըրդին:

Մսրամ.

Ո՞ւր է Դաւիթը... Ինչո՞ւ շրղթայած

Նըրան չեմ տեսնում իմ առաջ կանգնած:

Չարխ.

Ինչպէս որ դատարկ մենք զընացել ենք,

Այնպէս էլ դատարկ վերադարձել ենք:

Եւ եթէ մի բան բերել ենք,—ահա

Այս վէրքերըն են մեր դէմքի վըրայ:

Մսրամ.

Իսկ եօթը տարուայ իմ խնրջը—ոսկին...

Կոս.

Ա՛խ, հազար անէծք Սասմայ ծուռ Դաւիթին.

Կանայք, աղջկերք, ոսկին—բոլորը

Արդէն պատրաստ էր, և միւս օրը

Վըճուել էինք մենք ուղտերը բարձել,

Եւ մեծ քարվանսով ճանապարհ ընկնել:

Բայց Դաւիթ եկաւ, մեր ոսկին խըլեց,

Ազատեց կանանց

Եւ կոյս աղջկանց

Եւ մեզ էլ ահա այս օրըս գըցեց...

Չար:

Մեր արիւնը, տէր, վըրէժ է կանչում:

Կոս.

Ձէնով-Յոնանի տան պատըզգամբում
 Չափում էինք մենք հաւաքած ոսկին,—
 Յանկարծ փողոցում աղմուկ է լրսւում,
 Հայհոյանք և ճիչ ամբոխի միջին:
 Այնքան հրեցին, որ դուռը բացուեց,
 Դաւիթը մըտաւ աչքերը կարմրած.
 Նըրա ետեից ամբոխը խուժեց
 Գոռում-գոչումով, անչափ կատաղած...
 Եկաւ Դաւիթը և կուտը խրեց
 Ու ասաց. «Թող ես չափեմ այդ ոսկին»...
 Ու յետոյ հարուած հարուածի ետքից
 Կուտով հասցրեց մեր քիթ-պըռուկներն...
 Արիւնը խրփեց բացուած վէրքերից,
 Կարմիր ներկելով շորեր և դետին...

Մարամ.

Եւ դուք լուռ ու մունջ բոլորը տարանք...
 Եւ թողի՞ք, որ նա այդպէս խայտառակ
 Ծեծէր, անարգէր իմ ծառաներին
 Եւ կուտով ապտակ տար ձեր ղընչերին...
 Ինչո՞ւ դուք իսկոյն

Նըրա գըրուկը չՂախՂախեցիք,
 Միթէ չունէիք մի սուր, մի դաշոյն,
 Որ նըրա լէշը գետին թափէիք...

Կոս.

Ղուրանը վրկայ, Դաւիթը հիմա
 Մի ագրահէլ է, մի մեծ աժդահա:
 Ուղիղ եմ ասում, երբ գոռում էր նա,
 Մարսափ էր բերում ամենքի վըրայ,
 Կարծես թէ առիւծ լինէր մըռընչում,
 Երբ կէս գիշերին որսի է գընում...
 Երբ նա թերթում էր կարմիր աչքերը,
 Կարծես աչքերից կըրակ էր թափում,
 Իսկ երբ փոխում էր ուժեղ ոտները,
 Ծառը դողում էր, տերևը շարժւում...
 Երկու բըռունցքով, եթէ կամենար,
 Նա մեզ բոլորիս կը ջընջէր իսպառ:

Մարամ.

Վըրէժ, ճ, վըրէժ... Ի՞նչպէս կ'ուզէի,

- Որ այդ գարշելին մի ձեռքս ընկնէր...
 Ես նըրան այնպէս բըռունցք կը տայի,
 Որ իր ծընընդեան սև օրը յիշէր...
 Հիմա Դաւիթը մենակ չէ, տէր իմ,
 Մաբողջ Սասունը կանգնած է մէջքին:
- Կոս. Իսկ Ձէնով-Յոնան... Նա էլ նըրանց հետ:
- Մարամ. Է՛հ, նա համարեա չկայ այսուհետ:
- Կոս. Ժողովըրդի մէջ էլ ձայն չունի նա.
- Ձարխ. Ամենքի աչքից ընկած է հիմա:
- Մարամ. Է՛հ, բաւական է: Հիմա լրացէք
 Եւ հըրամանըս լաւ կատարեցէք:
 Ես պահանջում եմ ձեզանից շուտով
 Երկըումըս անել մեծ գօրաժողով:
 Հասակների մէջ խըտրում չլինի.
 Իւրաքանչիւրը զէնք պիտի առնի,
 Անրեղ պատանի և թէ ալեոր
 Հաշոււմ է զինուոր:
 Ով որ կարող է սուր ու թուր շարժել,
 Ով որ կարող է նեւ-աղեղ բռնել,
 Բացի կանացից
 Եւ մանուկներից,
 Բոլորը պիտի անյապաղ ելնեն
 Եւ Մըսրայ դաշտում մէկ տեղ ժողովուեն:
 Բայց այս էլ ասեմ, որ էլ չնայէք.
 Ով հակառակուեց, ուժով կը տանէք:
 Աչքիս վըրայ, տէր: Ես խոստանում եմ:
- Կոս. Կոսրազին, ես քեզ նըշանակում եմ
- Մարամ. Ձօրքիս գըլխաւոր հըրամանատարը.
 Իսկ դու, Ձարխազին, դու էլ կը լինիս
 Սըրա հնազանդ կամակատարը:
- Ձարխ. Խոնարհ ծառադ եմ. ինչպէս կը վըճուես:
- Մարամ. Հաշուած են արդէն Սասնայ օրերը,
 Եւ վնայ ապըստամբ այդ ժողովըրդին,
 Երբ որ իմ գօրքի անեղ գընդերը
 Կը հասնին այդ պիղծ, անիծեալ երկրին...

- Եթէ ձեր սրբտում մընացել է դեռ
 Խըղճի մի նըշոյլ,—խեղդեցէք իսպառ,
 Աղաչանք և լաց և արտասուենքներ
 Նըշանակութիւն չունին ձեզ համար:
 Ձեր գործը լինի—արհաւիրք սըփուել,
 Աւերել, քանդել, այրել, կոտորել...
 Թէ ծեր, թէ մանուկ, տըղամարդ թէ կին—
 Սըրի անցնել և թափել գետին:
 Հըրդեհել գիւղեր, աւաններ ցանքսեր,
 Իսպառ կործանել վանքեր, տաճարներ...
 Քար քարի վըրայ չպէտք է մընայ,
 Սասումը պիտի անապատ դառնայ:
- Կոս.** Տէր իմ, քո կամքը սուրբ է մեզ համար:
- Չարիս.** Կը լինի այնպէս, ինչպէս կամեցար:
 (Կոստազին և Չարիսազին խոնարհ գլուխ տալով հե-
 ոանում են:)
- Աէյ.** Ավանս մեր յոյսեր... բոլորը կորաւ...
- Մսրամ.** Ես յիմարացայ: Երբ Մըհեր մեռաւ,
 Դաւթին էլ իսկոյն պիտի վերջ տայի.
 Եւ մօրըդ խօսքին ականջ չանէի:
- Իսմ.** Դաւիթ մանուկ էր, երբ դու ինձ առար.
 Մնտէր մընացած մի որբ էր թշուառ.
 Ի՞նչպէս թողնէի, որ իմ գաւակին
 Մատաղ անէին աչքիս առաջին:
- Մսրամ.** Կարծես թէ բարի մի պըտուղ էր նա...
 Գործերը տեսար—դէ հըրճուէր հիմա:

Պ Ա Տ Կ Ե Ր 7.

Ձէնով-Յոնանի տան բակը—հինգերորդ պատկերի տեսա-
 րանը: Դրսից գալիս է Ձէնով-Յոնանը սաստիկ տխուր և վհա-
 տած: Սառիան, նրա կինը, որը պատշգամբում նստած՝ կար էր
 անում, նկատելով ամուսնու այլայլուած դէմքը, ինքն էլ գու-
 նատում է, նախազգալով մի վատ համբաւ: Ձէնով-Յոնանը
 հազիւ է կարողանում ոտի վըրայ կանգնել և օրօրուելով իրան
 նետում է ծառի մօտ, որի տակ դրուած է նստարան. այնտեղ

նստում է հանգստանալու: Լսելի են նրա թոյլ հառաչները,
ինչպէս հիւանդի կամ սաստիկ վնասուած մարդու: Սառիան
ձգում է կարը և շտապում նրա մօտ:

Սառ. Յոնան, հիւանդ ես... թէ էլի նոր լմբ...
Ի՞նչ է պատահել... Ինչի՞ ես տըխուր:

Ձէն.-Յոն. էլ մի հարցընի, Սառիա... Քիչ ջուր:
(Սառիան գնում է ջրի:)

Օ՛հ, մեռայ, մեռայ... Ի՞նչ օրի հասանք...

Սա հօ կեանք չէ, այլ միմիայն տանջանք...

(Սառիան գաւաթով ջուր է բերում. նա խմում է:)

Սառ. Զարմանալի է. առողջ դուրս եկար,
Իսկ վերադարձար գունատ և տկար:

Ձէն.-Յոն. Վայ մեզ, Սառիա, վայը մեր գըլխին...

Սառ. Զլինի՛ նորից Սասմայ թըշնամին...

Ձէն.-Յոն. Այո՛, նա... անթիւ գօրքեր է բերել,

Սեղան-սարի մօտ բանակը գըրել:

Սառ. էլ ի՞նչ ենք նըստել... փախչենք սարերը...

Ձէն.-Յոն. Ի՞նչ օգուտ երբ որ նըրա գնդերը

Մեր բոլոր երկիր պիտի հեղեղեն.

Ուր որ էլ գընանք, մեզ պիտի համենն:

Սառ. Դաւթի, նըզովեա՛լ լինի քո անուն.

Այս ի՞նչ կըրակ ես մեր գըլխին թափում...

Ձէն.-Յոն. Այդ խելագարը եթէ չը լինէր,

Մեղքըն ինչո՛ւ մեզ պէտք է յիշէր:

Քանի՛ տարի է, որ մեզ մոռացած՝

Ոչ նեղում էր մեզ, ոչ խարջ պահանջում...

Ուրախ էինք մենք, մեզ հետ էր Աստուած,

Խաղաղութիւն էր չորս կողմը տիրում.

Ապահով էին, գոհ և բաղդաւոր

Հովիւ, հոգադործ և արհեստաւոր...

Հիմա ամեն տեղ սարսափ, ահ ու դող,

Յուսահատութիւն և իրարանցում,

Եւ ամեն մէկը գըլխին շողացող

Մըսրացոց արնոտ սուրըն է տեսնում...
 Վա՛յ մեզ, զուր են մեր բոլոր ջանքերը,
 Ջուր են գանձերը թաղում հողի տակ,
 Թողնում տուն ու տեղ, փախչում սարերը—
 Ջուր է բոլորը և աննպատակ.

Ոչ սար ու ձորեր, ոչ մութ քարանձաւ

Մեզ չեն օգնելու մեր վերջը հասա՛ւ:

(Մտնում է 'Դաւիթը' ակնանզիս եւ փութկոս:)

Դաւ. Հօրեղբայր, ցոյց տուր. որտեղ են իմ հօր
 Հագի շորերը և զէնք ու զրահ:

Ձէն.-Յոն. Էլի երանգ ես տեսել դու այսօր:
 Ի՞նչ հագի շորեր, ի՞նչ զէնք ու զրահ...

Դաւ. Բեր այստեղ իմ հօր կապէն-խաբուկին,
 Խաչ-պատարագին աջ թևի վրայ,
 Ոսկի քամարըն ու գլխի գիւտին.
 Բեր այստեղ իմ հօր կայծակի թուրը
 Եւ հրքեղէն ձի՛ Գիւղկիկ-Չալալին:

Ձէն.-Յոն. Էլի պառաւը սըւեց այդ լուրը:

Դաւ. Այո՛, պառաւը իմ նանին ասաց,
 Որ այդ ամենը քեզ մօտ է պահուած:

Ձէն.-Յոն. Նա ջաղու կին է, հաւատա՛, Դաւիթ,
 Մի լրսիր նրա ամեն մի խօսքին.
 Մի օր էլ փորձանք կը բերի գլխիդ,
 Ինչպէս արել է նա շատ շատերին:

Դաւ. Հօրեղբայր, դու ինձ ուզում ես ցանել...
 Ջուր հոգուդ վրայ մեղք մի վերցընի.
 Պառաւից ես միշտ լաւըն եմ տեսել,
 Ինչքան էլ որ նա կռուարար լինի:
 Երբ մեռաւ Մըհեր, դու էլ լաւ գիտես,
 Որ քո տան մի խեղճ որբ մընացի ես,
 Եւ դու քո կրնկայ խեղով վերցըրիր
 Ձեռիցըս բռնած՝ դուրս վրոշտեցիր:
 Բայց այն պառաւըն ինձ իր մօտ տարաւ,
 Պահեց, մեծացրեց, տէրութիւն արաւ:
 Իմ հօր գործերից անտեղեակ էի,

Բան չէիր ասել, ի՞նչ իմանայի...
 Եւ նա շատ բաներ պատմեց Մըհերից,
 Եւ ես իմացայ միայն նըրանից,
 Թէ ով էր Մըհեր և ով է Դաւիթ:
 Ես հիմա ի՞նչպէս հաւատամ խօսքիդ...
 Ես ծագում էի ազնիւ արիւնից,
 Ինձ ուամիկ հովուի ընկեր շինեցիր
 Եւ մի ահագին մահակ տալով ինձ
 Ու մի ջուխտ սուրճ՝ այսպէս ասացիր.
 «Պարսպ մի՛ նըստիր, գընա սարերը
 Արածայըրու այնտեղ գառները:»
 Ես էլ գընացի: Մըհերի տըղան
 Դարձաւ գառնարած, ինչպէս մի անբան:—
 Բայց այն պառաւըն ինձ լաւ խըրատեց,
 Հօրըս գործերը առաջըս դըրեց...
 Ու կամաց կամաց աչքըս բաց եղաւ,
 Ինչ որ մուկըն էր, բոլորը տեսաւ:
 Ես նըման էի մի անասունի,
 Որ դատողութիւն և ոչ խելք ունի:—
 Կարծես Հոգի Սուրբ իջաւ ինձ վըրայ,
 Ու ես աշխարհիս չարըն ու բարին,
 Որ ծածկուած էր սև խաւարի միջին,
 Կայծակի բոցոտ լոյսի մէջ տեսայ:
 Ու ես վըճռեցի իմ հօր արժանի
 Ժառանգը լինել,
 Սասմայ անօրէն թըշնամիսերի
 Բերանը պատռել:
 Ես կը մոռանամ քո աղ ու հացը,
 Որովհետև դու եղբօրդդ որդուն,
 Վըկայ է վերև բարի Աստուածը,
 Դուրս վըռընդեցիր, ինչպէս քոսոտ շուն...
 Բայց նա, սըրտացաւ ծընողի նըման,
 Ինձ տարաւ իր մօտ և կերակըրեց,
 Այնքան խըրատեց, քարոզեց այնքան,
 Որ վերջ ի վերջոյ նա ինձ մարդ շինեց:—

- Ահա թէ ով է այն շաղու կինը:
 Հիմա հասկացար դու նրա գինը...
 Դէհ, բաւական է... Քո բարի կամքով
 Լաւ է ուզածըս գընա՛ս բեր շուտով:
 Տես, չեմ հարցընի, հօրեղբայր Յոնան,
 Օտար ես դու ինձ թէ մօտ ազգական:
- Ձէն.-Յոն. Մի ասա, տեսնեմ, ի՞նչ պիտի անես
 Հօրըդ շորերը... Դու պիտի հագնես:
 Դաւ. Հօրըս շորերը ես պիտի հագնեմ,
 Կայծակի թուրը քամարիս կապեմ.
 Ու հեծած իմ հօր Քուռկիկ-Չալալին՝
 Կըռիւ պիտի տամ Մըսրամեղիքին:
- Ձէն.-Յոն. Նա վեր կ'առնի քեզ գետնովը կը տայ—
 Սող տեղըդ միայն ականջըդ կը մնայ:
 Դաւ. Այդ մենք դեռ յետոյ, յետոյ կը տեսնենք:
- Ձէն.-Յոն. Չէ, Դաւիթ, արի մի խորհուրդ անենք:
 Վատ ժամանակ է, յամառ մի լինիր.
 Ես ապրած մարդ եմ, իմ խօսքին լրսիր:
 Կորած է Սասոււմ, մենք էլ ենք կորած.
 Լինելու է մեծ, շատ մեծ կոտորած:
 Մըսրամեղիքը երդում է կերել
 Սասոււմ ամայի անապատ շինել:
 Ուրիշ ճար չկայ: Արի վեր կենանք
 Ժողովրդի հետ Սեղան-սար գընանք,
 Մըսրամեղի ոտքերըն ընկնենք,
 Պագնենք փեշերը, աղաչանք անենք,
 Թո՛ղ սրտի ուզած խարջերն առնի,
 Թո՛ղ ինչքան կ'ուզէ գերիներ տանի—
 Մեր կոյս աղջրկանց
 Ու ջահէլ կանանց—
 Միայն խընայի մեզ ու ձեռ չտայ
 Ու եկած ճամբով էլի ետ գընայ:
- Դաւ. Ինչեր ես ասում, հօրեղբայր Յոնան...
 Վայ, ի՞նչ ասեմ քո տըղամարդութեան...
 Մըհերի եղբայր—ու այսքան վախկոտ...

Հօրեղբայր Յոնան, ամօթ է, ամօթ:

Ձէն.-Յոն. Այն ձեռքը, որ դու չես կարող կրտրել,
Լըսո՞ւմ ես, Դաւիթ — պէտք է համբուրել:

Դաւ. Այ քեզ մի՛ յիմար ըստրուկի առած...

Ձէն.-Յոն. Հապա ի՞նչ անես, երբ որ քո դիմաց
Անթիւ անհամար զօրքեր են կանգնած.

Երբ որ հաշիւ կայ ծովի աւազին,

Իսկ հաշիւ չը կայ թըշնամիներին...

Դաւ. Դաւիթ մենակ չէ, ունի ընկերներ,
Զինուած ու պատրաստ հազար կրտրիճներ...

Դէ, բերում ես, բեր կամ տեղըն ասան.

Ես ըշտապում եմ... Ժամանակ չկայ:

Ձէն.-Յոն. Երևարել եմ ես... Աստուած, ի՞նչ անեմ...

Դաւ. Ձես ուզում բերել—ինքըս կը մըտնեմ,

Տակ-գըլուխ կ'անեմ քո բոլոր տունը,

Ինչ որ ուզում եմ, ես այն կը գըտնեմ,

Ու վերջը կը մնայ քո վատութիւնը:

(Դաւիթը գնում է ասն ներսը.)

Ձէն.-Յոն. Դաւիթ, սիրելիս, Աստուծուն նայիր:

Սառ. Դէ դու էլ, Յոնան, ետեից հասիր:

Ինչ որ ուզում է, տո՛ւր իրան կորչի,

Իր հօր թողածը թո՛ղ գըլխին կըպչի:

(Զէնով-Յոնանը գնում է Դաւթի ետեից. քիչ յետոյ
վերադառնում է.)

Սառ. Հը, ազատուեցիր այն պատուհասից.

Ձէն.-Յոն. Ի՞նչպէս լաց եղաւ ուրախութիւնից,

Երբ տեսաւ իր հօր թողած շորերը,

Համբուրեց թուրը, խաչը, գէնքերը...

Սառ. Կարծում է, թէ հագին ունենայ

Մըհերի շորը, Մըհեր կը դաննայ:

Ձէն.-Յոն. Երևի, խեղքն այդքան է կրտրում:

Սառ. Հիմա ի՞նչ անենք, քեզ եմ հարցընում:

Ձէն.-Յոն. Ի՞նչ պիտի անենք: Մեր յոյսը՝ Աստուած:

Թո՛ղ նա մեզ գըթայ, լինի ողորմած:

Իցէ թէ մեր լաց ու արտասուքով,

Մեր աղաչանքով և ընծաներով

Թըշնամու սիրտը կարենանք շահել

Ու այսպէս մի կերպ Սասումը փրկել:

(Գալիս է Դաւիթը՝ կերպարանափոխուած: Հագած է իր հօր կապէն, մէջքին մի քանի տակ փաթաթած քամարը, աջ թևի վրայ խաչաձև նշան «խաչ պատարագին»։ գլխին դրած է սաղաւարտ—«գիւտին»։ կողքից կապել է երկայն սուրը—«թուր-կայծակին»։ կրծքին ունի զրահ: Սյսպիսի զգեստով նա դարձել է մի իսկական դիւցազն և գեղեցիկ տղամարդ: Նրան տեսնելուն պէս Սառիան քմծիծաղ ասում է Յոնանին:)

Սառ. Գօտին քառսուն փաթ է տրւել,
Թուրը գետնին քաշ է ընկել:

Ձէն.-Յոն. Դու գեռ պըստիկ ես այդ շորի համար:

Դաւ. Աչքքդ կը սովըրի—կը լինի յարմար:
Է՛խ-վախ, հօրեղբայր... Վէր կառնի Սասուլած.
Մըհեր այս տեսակ գանձ լինի թողած,
Ես բան չիմանամ, ինձանից ծածկէս,
Մընդուկների մէջ պինդ փակած պահէս...
Ինձ յայանի էր, որ միայն դեերը
Սիրում են ծածկել իրանց գանձերը
Հեռու տեղ, խաւար քարանձաւներում,
Մութըն աշխարհում.
Ոչ իրանք են այն գանձերից օգտւում
Ոչ ուրիշներին թողնում մօտենալ...
Նըրանք դեեր են, դու—մարդ կատարեալ:
Շատ երկչոտըն ես, ես ու իմ հոգին...
Է՛հ, հիմա մընաց Գուռկիկ-Չալալին:
Գընամ նըրան էլ հանեմ ախոռից:
(Գնում է:)

Ձէն.-Յոն. Ինչպէս մի խընձոր՝ կէս արած միջից,
Մըհեր ինքըն է առաջիս կանգնած:

Սառ. Մանաւանդ հիմա՝ հօր շորըն հագած:

Ձէն.-Յոն. Բայց հաստակող է. ասածըն արաւ:

Ափսոս այն շորեր... ո՞նց խըլեց տարաւ:

Սառ. Չարմանալի է, ոչ մի ահ չ'ունի:

Ձէն.-Յոն. Տայ Աստուած, իր հօր արժանի լինի:

Սառ. Ասենք կըտրիճ է, բայց շատ է ջահէլ,
Միթէ կարող է Մեղիքին յաղթել:

Ձէն.-Յոն. Նըրա հասակում մարդու ուժերը
Օր օրի վըրայ աւելանում են.
Իսկ հասակաւոր մեզ պէս ծերերը
Օրէջօր ընկնում և թուլանում են:
Մեղիքըն ինչքան էլ ուժեղ լինի,
Առաջուան ոյժը պակասած կը լինի:

(Լսում է ձիու ուրախ խիսնջիւն: Մտնում է Դաւիթը՝
խիս ուրախ:)

Դաւ. Լըսում էք, ինչպէս ուրախութիւնից
Խըրխընջում է իմ Գուռկիկ-Ջալալին...
Վերջապէս ելաւ իր խաւար բանտից,
Լոյս-արև տեսաւ, տէր ըզզաց մօտին...

Ձէն.-Յոն. Դաւիթ, քանի որ ասածըդ արիք,
Լըսիր, մի բարի խորհուրդ տամ ես քեզ:
Ինչ որ քեզ ասեմ, լաւ միտըդ պահիր,
Եւ դու փորձանքից հեռու կը լինես:
Տէր մի՛ արասցէ, թէ քեզ պատուհաս
Կամ ձախորդութիւն մի օր պատահի,
Խաչ-պատարագի անունը կը տաս,
Նա քեզ փորձանքից ազատ կը պահի:

Դաւ. (Համբուրելով աջ թեւի խաչը:)
Ես մեռնեմ, ո՞վ խաչ, քո սուրբ զօրութեան:
Տունըդ շէն կենայ, հօրեղբայր Յոնան:

Ձէն.-Յոն. Հն, մի աղբիւր էլ կը տեսնես ճամբին,
Որ հըրաշալի զօրութիւն ունի.
Ով որ լողանայ այն ջրի միջին,
Նա կը զօրանայ և նոր ոյժ կ'առնի:
Հայրըդ էլ երբ որ ճամբայ կը գընար,
Կաթնաղբիւրի մէջ միշտ կը լողանար:
Եւ եթէ դու էլ լողանաս այնտեղ,
Քառանապատիկ կը դառնաս ուժեղ:

Դաւ. Վերջապէս անս լրսեցի քեզնից
Հայրական խօսքեր: Տուր պագեմ ձեռըդ,

4452

Սուրբ պիտի պահեմ ինչ ասացիր ինձ.
 Երկարացրնի՛ր Աստուած օրերըդ:—
 Դէհ, մընաս բարեաւ, հօրեղբայր Յոնան:
 Ձէն.-Յոն. Աստուածածինը քեզ լինի պաշտպան:
 Յաջողակ լինես, թըշնամուն յաղթես,
 Հըրեղէն սըրով խոտի պէս հընձես:
 Թո՞ղ Տէրը փըրկի Սասումը քեզնով,
 Եւ, ինչպէս առաջ, ազատ, ապահով
 Օր օրի վըրայ ծաղկի, շինանայ,
 Բարգաւաճ լինի և պայծառ մընայ:
 Դաւ. (Արսասուազին եւ համբուրելով Ձէնով-Յոնանի
 ձեռքերը)

Ամէն, Օհ, ամէն, իմ հօրեղբայր ջան...
 Դու արժանացրիր ինձ քո օրհնութեան...
 Վերջապէս դու ինձ հայրութիւն արիր,
 Հայրական սիրոյ կարօտ չթողիր:
 Հիմա ինձ ներիր, թողութիւն արա՛,
 Քեզ քանի անգամ վիրաւորել եմ,
 Բայց հաւատա՛ս ինձ, Աստուած է վըկայ
 Յետոյ ինքըս էլ միշտ զղացել եմ:
 Ի՞նչ կը վայելէր ինձ պէս ջահէլին,
 Անպատուել քեզ պէս ծեր ալևորին:
 Դու էլ ինձ համար, մայրիկ, աղօթիր,
 Ու սրտանց բարի ճանապարհ մաղթիր:
 Շատ դժուար գործի առաջ եմ կանգնած.
 Սըրա ելքից է մեր բախտը կախուած:
 Բարի ճանապարհ: Թո՞ղ Չարխափանը
 Ա՛մեն տեղ լինի քո օգնականը:
 (Կրկին լսում է ձիու խրխնջիւնը):

Դաւ. Կըրկին խըրխընջաց Բուռկիկ-Չալալին,
 Հըրեղէն իմ ձին:

Հիմա ուղղակի դէպի Սեզան-սար:
 Ձէն.-Յոն. և Սառ. Բարի ճանապարհ, բարի ճանապարհ:
 (*Իսաիթը հեռանում է:)

Չէն.-Յոն. Ա՛խ, հազար ամսոս Քուռկիկ-Չալալին,
Քուռկիկ-Չալալին.

Ա՛խ, հազար ամսոս մեր գըլլաի գիւտին,
Մեր գըլլաի գիւտին.

Ա՛խ, հազար ամսոս կապէն—խաբուկին,
Կապէն-խաբուկին.

Ա՛խ, հազար ամսոս քամարը մէջքին,
Քամարը մէջքին.

Ա՛խ, հազար ամսոս մեր թուր կայծակին.
Մեր թուր կայծակին,

Ա՛խ, հազար ամսոս խաչ-պատարագին,
Խաչ-պատարագին...

(Նկատելով, որ հեռուից Դաւիթը ականջ է դնում:)

Ա՛խ, հազար ամսոս Դաւիթն անգին,
Դաւիթն անգին...

Դաւ. (Հեռուից) Հօրեղբայր, թէ դու ինձ չյիշէիր,

Գըլլուդ ուսիդ չպիտի մընար...

Բայց դու յիշեցիր, անունըս տըւիր,

Թող Տէր Աստուած էլ քեզ կեանք տայ երկար:

(Գնում է:)

Պ Ա Տ Կ Ե Ր Ց.

Սեղան-սարի մօտ մի բարձրութեան վրայ կանգնած է Դաւիթն իր զինակիցների հետ: Այս բարձրութեան մօտից սկսում է Մարամելիքի բանակը: Գիշերն անցնելու վրայ է: Արևելեան հորիզոնում խաւարի թանձրութիւնը մեղմանում է, և երկինքը գնալով աւելի և աւելի յղկած արծաթի փայլ է ստանում: Մարամելիքի ամբողջ բանակը խոր քնի մէջ է և իր լռութեամբ գերեզմանատան տպաւորութիւն է թողնում: Հեռւում շարժում են միայն մի քանի ստուերներ, դրանք պահապաններ են:

1-զին. Ի՛նչ մեծ բանակ է, Արարիչ Աստուած:

2-զին. Ուր որ նայում ես—վըրան է խըփած:

- 3-զին. Կարծես թէ մի ծով լինի անսահման:
- 4-զին. Բոլորը ճերմակ ձիւնի են նրման:
- Դաւ. Հէյ-վախ, ընկերներ,
Իմ քաջ կարիճներ,
Այս վրբանները թէ լինեն բամբակ
Ու մենք թէժ կրրակ,
Էլի չենք կարող բոլորն այրել,
Թէ սրբանք լինեն գարնան գառնուկներ,
Մենք քաղցած գայլեր,
Էլի չենք կարող բոլորը մաքրել:
- 3-զին. Հիմա ամենքը պինդ մրբափում են:
- 4-զին. Պահապանները միայն արթուն են:
- 1-զին. Յարմար միջոց է. եկէք յարձակուենք
Եւ բանակի մէջ շրփոթմունք գրցենք:
Մինչև կը զարթնեն, զէնքերը կ'առնեն,
Մենք կէսը բըրդած կը լինենք արդէն:
- Դաւ. Մենք գողեր ենք, որ գողերի նրման
Յարձակում գործենք թըշնամու վրան,
Որ յետոյ կանգնեն ասեն մեր դիմաց.
«Դաւիթ գող եկաւ, Դաւիթ գող գընաց...»
Ո՛չ, թողէք առաջ ես իմաց անեմ,
Որ զարթնեն քընից և պատրաստ լինեն:
(Բարձրաձայն գոչում է:)
Է՛յ, վեր կացէք,
Արթուն կացէք.
Ով արթուն է, թող ձին թամբի,
Ով ձին թամբեց, թող զէնքն առնի,
Ով զէնքն առաւ, թող ձին հեծնի:
- 1-զին. Ի՞նչ իրարանցում...
- 2-զին. Ի՞նչպէս խըռնուեցին...
- 3-զին. Ի՞նչ գոռում-գոչում...
- 4-զին. Փողերն հընչեցին...
- Դաւ. Պատրաստ կացէք անեղ կըռուին.
Դաւիթն եկաւ ձեր հաւարին...
Դէ, իմ քաջեր, հանէք սրբեր,

Վըրայ տըէք, իմ կըտըրիճներ,

Ձահէլ-Չիւան իմ ընկերներ...

(Դաւիթը ձին հեծած և կայծակի-թուրը ձեռքին շողո-
ղացնելով առաջ է ընկնում. նրա ետևից զինակիցները: Մը-
թերքների մօտ մնում են միայն մի քանի պահապանները, ո-
րոնք դիտում են կռիւը և իրանց զգացումները հաղորդում ի-
րար):

1-պահ. Բահ, Դաւիթին մըտիկ... Բուռկիկ-Ձալալին
Թըռչում է ասես երկընքի տակին...

2-պահ. Այս ի՞նչ է... կարծես կայծակ է խըփում:

1-պահ. Դաւիթի թուրըն է այնպէս ֆըրֆըռում:

2-պահ. Հասաւ, լաւ հասաւ անիրաւաներին:

1-պահ. Ընկերներըն էլ անա մօտեցան:

2-պահ. Գըլուխներ է որ թըռչում են գետին:

1-պահ. Տես, մի անգամից քանիսըն ընկան:

2-պահ. Մերոնք կանգուն են:

1-պահ. Ի՞նչպէս հընձում են...

2-պահ. Մըրայ բանակում սարսափ է ընկել:

Այս տեսակ աղէտ հեչ չէին տեսել:

1-պահ. Ի՞նչպէս են մերոնք նըրանց հալածում...

Իսկ և իսկ նըման ուժեղ փոթորկի,

Որ ոչխարների հօտերը քըշում

Խառնում է իրար, իրարով տալի:

2-պահ. Բայց ո՞ւր է ինքը Մըսրամելիքը:

1-պահ. Ձէս տեսնում նըրա կանաչ վըրանը,

Ամենից մեծը և գեղեցիկը:

Այնտեղ է հիմա Մըսրայ իշխանը:

2-պահ. Այն ի՞նչ ծերուկ է Դաւիթին մօտենում:

1-պահ. Դաւիթը նըրան ձեռքով է անում:

2-պահ. Վա՛, հէր կըռիւր դադարեց յանկարծ:

1-պահ. Կարծեմ, ծերուկըն ինչ որ բան ասաց:

2-պահ. Երևի, խընդրեց իրանց խընայել

Եւ յաղթութիւնը տարած համարել:

1-պահ. Շուտ խեղի եկան, թէ չէ բանակում

Ոչ ոք կենդանի չը պիտի մընար:

Բոլորը պիտի փըռուէին դաշտում,

Եւ դաշտըն արեան ծով պիտի դառնար:
 Զ-պահ. Գալիս են... Տեսնենք, ի՞նչ լուր են բերում:

(Քիչ յետոյ գալիս է Դաւիթը մի ծերունու հետ: Գալիս են և զինակիցները: Խաղաղութեան միջնորդը մի դառամեալ ալեր է երկայն և փառաւոր ձորուքով:)

Դաւ. Տեղ տըւէք ծերին: Պապիկ մօտեցիր:
 Դադրած ես: Առաջ քիչ հանգըստացիր:
 Մի ասա, տեսնեմ, այդ ծեր հասակում
 Ի՞նչ գործ ունիս տաք ճակատամարտում:
 Քեզ ի՞նչ վայել է ձեռք թուր առնել
 Եւ տըմբտըմբալով կըռուի դաշտ երես:

Ծերը Ա՛խ, հազար անէ՞ծք Մըսրամելիքին.
 Զոռով է բերել, առանց մեր կամքին:

Դաւ. Ի՞նչպէս թէ զոռով:

Ծերը Հա՛, Դաւիթ, զոռով:
 Ինչքան զառամեալ ծերովիներ կային,
 Որ թուրըն հազիւ կարող են բըռնել,
 Ինչքան նորելուկ տըղաներ կային,
 Որոնք խաղերից դեռ չեն կըշտացել,
 Գանով, բըռունցքով
 Եւ մըտրակներով
 Այստեղ քըշեցին:
 Մըսուր մընացին
 Միայն խեղճ կանայք,
 Փոքրիկ երեխայք:

Դաւ. Այո՛, ես տեսայ կային թէ ծերեր
 Եւ թէ նորելուկ շատ պատանիներ:

Ծերը Մատաղ քո հոգուն, մեռնեմ արևիդ,
 Դըրանց մեղքի տակ մի՛ մըտնի, Դաւիթ.
 Որը կայ թագա փեսայ է—հարսին
 Թողել է իր տան արցունքըն աչքին.
 Որը՝ ճար-ճըրագ որդի է—իր մօր
 Թողել է մենակ խեղճ ու սգաւոր.
 Եւ որը՝ մանրիկ իր ճագովիներին
 Անտէր-անտէրունչ յանձնել է բախտին...

Դու հէր ես այդ խեղճ մարդկանց կոտորում
 եւ մեզ, մեր որդոց ու մեր թոռներին
 Կայծակի թրուվըդ անխընայ փրբթում
 Առատ հընձի պէս թափում ես զետին...

Քեզ ի՞նչ են արել այդ շիւարները,
 Այդ խեղճ ու կըրակ արարածները...

Թէ քէն ունիս դու, քո սըրտի քէնը
 Հանիր անիրաւ Մըսրամեյիքից.

Մեզ էլ է նեղում այդ անօրէնը,

Մենք էլ ենք այրուած նըրա չար ձեռից:

Իսկ մեզ խընայիր, խընայիր, Դաւիթ,

Դո՛ւ, կանաչ-կըտրիճ Սասմայ քաջ իգիթ:

Տես, ծեր տեղովըս չոքած առաջիդ՝

Ոտքերըդ ընկած՝ փէշդ պագնում եմ,

Յատուկ աղաչում և պաղատում եմ—

Գըթն, ողորմիր, խընայիր դու մեզ:

Վեր կաց, խեղճ ծերուկ, հերիք լաց լինես:

Կարծում ես, թէ շատ ուրախ էի որ

Տեսնում էի ես թըրիս տակ կանգնած

Անբեղ պատանի կամ ծեր պղտը՝

Ինչպէս մեռելներ՝ ահից գունատուած...

Բայց ի՞նչ անէի... կըռում տաքացած՝

Ձէի խընայում ձեզնից ոչ մէկին,

Ինչպէս վայել է պատերազմողին:

Մեզնում կայ մի հին, լաւ սովորութիւն,

Որին Մըհերը միշտ կը հետևէր.

Երբ որ մի հըսկայ որ ունէր սըրտում,

Իր թըշնամու հետ այսպէս կը վարուէր:

Կըռուի մէջ ոչ ոք չպիտի խառնուէր,

Այլ երկու հոգով երես առ երես

Պիտի ելնէին արձակ ասպարէզ.

Սովորութիւնըն այսպէս էր ահա.

Միևնոյնըն էլ դուք արէք հիմա:

Մեծ ուրախութեամբ ընդունում եմ այն,

Ինչ որ ինձ, ծերուկ, առաջարկեցիր.

Դաւ.

Ծերը.

Դաւ.

- Բայց կը ցանկայի իմանալ միայն,
 Քո իղձըն էր այդ, որ ինձ յայտնեցիր,
 Թէ Մըսրայ տէրը նոյնպէս կ'ուզենար,
 Որ մեր կըռիւրն այսպէս վերջանար:
- Ծերը.
 Դաւ. Ես երաշխաւոր կարող եմ լինել:
 Ուրեմըն այժմ կարող ես մեկնել:
 Գընա և յայտնիր Մըսրամեղիքին,
 Որ ըսպատում եմ իր պատասխանին:
- Ծերը.
 Դաւ. Հէնց որ շեփորի ձայներ կը լրսես,
 Դա կոչի նըշան պիտի համարես:
 (Մերը գնում է.)
- Դաւ. Աստուած խընայեց խեղճ տղաներին
 Եւ այս ծերուկին ուղարկեց մեզ մօտ,—
 Թէ չէ շատ մայրեր պիտի ողբային՝
 Որդոց տեսութեան յաւիտեան կարօտ:
- 1-զին.
 Բայց գիտես, Դաւիթ, թէ և քեզ Աստուած
 Տըւել է մեծ ոյժ և կարողութիւն,
 Բայց վախենում եմ, մի՛ դուցէ յանկարծ
 Քո դէմ կազմել են դաւաղըրութիւն...
- 2-զին.
 Թո՛ղ համարձակուեն... Հապա այստեղ մենք
 Ինչի՞ համար ենք, որ օրուայ համար...
 Այնպիսի՛ անգութ կոտորած կ'անենք,
 Որ ոչ տեսել է, ոչ լրսել աշխարհ...
- 3-զին.
 Ամենակարօղ մեր Տէր Երկնային,
 Պահապան եղիր մեր ազիզ Դաւիթին:
- 4-զին.
 Աստուած, մեր պետին հովանի եղիր
 Եւ մի փառաւոր յաղթութիւն բաշխիր:
- Դաւ. Իմ հաւատարիմ և քաջ ընկերներ,
 Ա՛խ, մատաղ լինեմ ամենքիդ հոգուն,
 Աստուած կը լրսի ձեր աղաչանքներ
 Եւ մեզ յաղթութիւն կ'ուղարկի փայլուն:
- (Թ՛ւնամու բանակից լսում են ժողովի ձայներ.)
 Նըշանը տըւին... Դէ, մընաք բարև:
- 1-զին.
 Դաւ. Տար մահ մըսրացուն, դու մեր լոյս-արև:
 Մարութայ բարձր, սուրբ Աստուածածին,

Եւ դու աջ թևիս խնայ-պատարազին,
 Օգնականն եղէք նորելուկ Դաւթին:
 Բոլորեցնան. Օգնականն եղէք:
 Լնոների արծազանքր. Օգնականն եղէք: —

Պ Ա Տ Կ Ե Ր 9

Մարամելիքի բանակը: Առաջնակողմում երևում է նրա վրանը, որը առանձնացած է միւս վրաններից և վերջիններից տարբերում է իր մեծութեամբ և կանաչ գոյնով: Մուտքի երկու կողմում կանգնած են խափշիկ պահապաններ՝ զինուած երկայն նիզակներով:

Մարամելիքը պատուէրներ է տալիս Կոսրադիւնին և Չարխադիւնին:

Մարամ. Դաւթի ծուղակը ճարպիկ կը հիւսէք,
 Որպէս զի ոչինչ կասկած չտանի,
 Եւ իր գետնափոր բանտիցը երբէք
 Չ'եղնի լոյս-աշխարհ, արև չտեսնի:
 Կը փորէք քառսուն նետաչափ մի հոր,
 Բերնին կը ձրգէք երկաթէ մի թոռ,
 Թաղիք կը փրոէք թոռի երեսին,
 Որ իսպառ ծածկւի մեր այս մեծ գաղտնին.
 Եւ երբ կը ձրգէք ճաշի սեղանը,
 Կը տաք նըշանը:

Կոս. Վըստահ եղիր, տէր: Դընանք, Չարխադիւն:
 (Կոսրադիւնը եւ Չարխադիւնը գնում են):

Մարամ. Երբ Դաւթի կը գայ, քաջ պահապաններ,
 Կ'ասէք ըսպասի. ես քընած եմ դեռ:

(Մարամելիքը մտնում է վրանը: Քիչ յետոյ երևում է Դաւթի թը՝ նստած իր հրեղէն ձին, որը մօտալուստ կռիւը նախագալով խրինջում է: Դաւթիքը կանգ է առնում վրանի մուտքի առաջ):

Դաւ. Մըսրամելիքին կանչեցէք այստեղ,
 Որ ըսկըսենք մեր կըռիւըն անեղ:
 1-ին պահ. Նա քընած է դեռ. եօթն օր է քընում:

2-րդ պահ. Երեքըն անցաւ. չորս օր է մընում:
Դաւ. էլ քընիլ չկայ.

Կանչեցէք թող գայ:

Թէ անմահ է նա, ես մահ եմ բերել,

Թէ անգրորող է, գրորոյն եմ բերել:

1-ին պահ. Նա չի արթնանայ,

Մինչև որ քընից լաւ չկըշտանայ:

Դաւ. Չարթեցրէք նրբան տաքացրած շիշով,
Թէ այդ էլ չօգնեց,—գութանի խոփով:

Շուտ արէք, թէ չէ խըփեցի սըրով:

(Ձեռքը տանում է օրին: Պահապանները սարսափած ներս են մտնում վրանը: Քիչ յետոյ կրկին դուրս են գալիս. երևում է Մսրամելիքը և, Դաւթին տեսնելուն պէս, հպարտ փչում է նրա վրայ:)

Դաւ. Քո փըչելովը Դաւիթ վայր ընկաւ:

Մսրամ. Քո յանցանքներըն անթիւ են, անբաւ:

Դաւ. Ասան գէթ մէկըն իմ յանցանքներից:

Մսրամ. Մըհերի տըղայ, լաւ մըտիկ տու ինձ:

Քեզ ո՞վ իրաւունք տըւեց նորոգել

Մարութայ սարի Չարխափան վանքը,

Որ քանդել եմ ես, աւերակ դարձրել.—

Ահան առաջին քո մեծ յանցանքը:

Դաւ. Այդ իրաւունքըն ինձ Աստուած տըւեց

Հըրեղէն պայծառ լոյսի նըշանով...

Այո՛, նա էր, որ ինձ հըրամայեց

Տաճարը շինել վաղեմի շըքով:

Դու կարծում էիր, այն աւերակը

Նոյն խեղճ գըրութեան միշտ պիտի մընար,

Եւ խըթդուժ գործիդ սև յիշատակը

Սերունդից սերունդ անցնէր դարէդար...

Ո՛չ, վերականգնեց Մարութայ գըլխին

Պայծառ տաճարըն անխախտ, անսասան,

Եւ տաճարի մէջ նորից հընչեցին

Հոգևոր տաղեր, սաղմոս, շարական...

(Լսում է զանգերի ձայնը:)

Ահա—լրսո՞ւմ ես—վանքի զանգերը...

Նրբանց ձայն տըւին բոլոր ձորերը...

Մարամ. Ես այդ ձայները շուտով կը կրտրեմ.

Տաճարը նորից քարուքանդ կ'անեմ:

Դաւ. Քանի որ շունչ կայ Դաւթի բերանում,

Մուրուժայ վանքը կը մնայ կանգուն:

Մարամ. Քանի՞ կեանք ունիս, Մըհերի տըղայ,

Որ հրպարտ կանգնած՝ խօսում ես անահ.

Այ ձեզ չը տեսնուած համարձակութիւն...

Բայց ես կը կոտրեմ քո հպարտութիւն:

Դու եօթը տարուայ իմ խարշը պահես

Եւ հաւատարիմ իմ ծառաններին

Բազմութեան առաջ ծեծես, անարգես,

Եւ առնես կոտը տաս ճակատների՛ն...

Դաւ. Այո՛, արեւ եմ և չեմ ուրանում:

Բայց դեռ գըլխաւոր մի գործ է մընում,

Որի համար ես քեզ մօտ եմ եկել:

Մարամ. Դու կամենում ես քո հոյժը փորձել:

Շատ լաւ, կը փորձենք: Քիչ համբերութիւն:

Դաւիթ, մենք ունինք մի սովորութիւն—

Կըռուելուց առաջ սեղանի նըստել

Եւ ընկերաբար աղ ու հաց ուտել:

Կ'ուզես հետեւել մեր սովորութեան:

Դաւ. Ես հակառակ չեմ հիւրասիրութեան:

(Գալիս են Կոսրադիներ եւ Չարխադիներ:)

Մարամ. Ուրեմըն գընա՛ Կոսրադիների հետ.

Ես էլ գալիս եմ. և իսկոյն և եթ:

(Կոսրադիներ առաջնորդում է Դաւթին դէպի պատրաստած տեղը: Նրանց ետեից գնում է և Չարխադիներ:)

Այսպէս կը խաբեն անխելք յիմարին:

Քո որոգայթը պատրաստ է արդէն:

Գընա՛, մօտեցիր քո գերեզմանին.

Հաշուած է կեանքիդ ամեն մի ըրպէն:

(Մնում են Իսմիլ-խանում եւ Լէյլա:)

Լէյլ. Հայրիկ, Դաւթի հետ, թէ ինձ կը սիրես,

- Կրօնիւ չը մըանես:
- Մարամ. Ինչո՞ւ, աղջիկըս. նո՞ր բան ես լրսել:
- Լէյ. Մի սարսափելի երագ եմ տեսել:
- Մարամ. Իսկ ես տեսել եմ մի շատ լաւ երագ. Եւ եթէ պատմեմ, դու կ'ուրախանաս:
- Լէյ. Ո՛չ, հայր, ինձ լրսիր. սիրտըս շատ կախ է:
- Մարամ. Իսկ իմը, Լէյլա, այնպէս ուրախ է:
- Լէյ. Դու ծերացել ես, իսկ Դաւիթը— ջահէլ. Նա շատ ճարպիկ է, կարող է յաղթել:
- Մարամ. Ինձ յաղթողը դեռ մօրից չէ ծընուած:
- Ո՞վ է Դաւիթը— մի խեղճ գառնարած:
- Լէյ. Ա՛խ, նըրա մասին ի՛նչեր են պատմում... .
- Մարամ. Օրինակ, ասո՛ս, ես նոր եմ լրսում,
- Լէյ. Քառսուն հարամի դեքին յաղթել, Ջանդակ է զըրկել կոպալի զարկով. Քառսուն առիւծի բերան է պատռել Պողպատի նըման ամուր ձեռքերով:
- Մարամ. Ի՛նչ կայ որ. ես էլ կարող եմ անել.
- Լէյ. Ասում են, նըրա աջ թևի վըրան Կայ մի զօրաւոր խաչ-պատարագի, Որ պողովատէ երկաթի նըման Արգելք է լինում թուր ու նիզակի:
- Մարամ. Ես էլ շատ ունիմ այդ թըլիսմներից,
- Եւ ապահով եմ պատահարներից:
- Լէյ. Մի ձի էլ ունի, որ, ինչպէս կայծակ, Կըտրում է օդը և թըռչում հեռուն, Արձակուած նետից աւելի արագ Հասնում է իր դէմ կանգնած թըշնամուն: Իսկ նըրա կըտրուկ հըրեղէն սուրը, Հագիւ մի անգամ շարժում է կուռը, Երկաթէ ձողը միջից կիսում է:
- Մարամ. Իսկ իմ կոպալը ջարդում անցնում է:
- Իսմ. Մեկիք, աղջիկըդ լաւ բան է ասում. Դու նըրա խօսքին իզուր չես լրսում:
- Մարամ. Ինչո՞ւ, ասո՛ս ինձ, ես էլ իմանամ.

Գուցէ դու էլ ես վատ երազ տեսել:
 Իսմ. Երեխաների սիրտը շատ անգամ
 Կարողանում է նախագուշակել
 Ամեն մի վրտանգ, ամեն մի աղէտ:
 Ի՞նչ գործ ո՞ւնիս դու Սասմայ ծըռի հետ:

Մարամ. Ո՛չ, երկուսըդ էլ երազ էք տեսել:
 Զուր մի՛ աշխատէք, չէք կարող պահել:
 (Երեւում են Կոսրադիւնը եւ Չարխադիւնը, երկուսն էլ
 անչափ ուրախ:)

Մարամ. Ա՛յ, սա մեզ համար բերում է մի լուր.
 Ի՞նչ լուր է, տեսնենք, ուրախ թէ տրխուր:
 Դաւիթն ի՞նչ եղաւ:

Կոս. Դաւիթը գընաց և անհետացաւ:

Լէյ. Այժըմ ո՞ւր է նա:

Կոս. Մի խոր ձորի մէջ փռուած է հիմա:

Մարամ. Կեցցէ Կոսրադին: Այդ գործի համար:
 Ընծաներ կը տամ անթիւ անհամար:

Լէյ. Ուրեմըն... Դաւիթին գըցեցիք հորը:

Մարամ. Այո, թո՛ղ գընայ գանգատուի հորը:

Կոս. Ի՞նչ միամիտ էր... ոչխարի նըման...

Սեղանի ծայրին հազիւ մօտեցաւ,

Ոտի տակ փըլուեց, ու գըլխի վըրան

Ակընթարթի մէջ գետինըն անցաւ:

Լէյ. Հայր իմ, ուրեմըն էլ երկիւղ չկայ:

Մարամ. Ի՞նչ երկիւղ... Հորում կը փըտի հիմա:

Դաւիթ էլ չկայ:

Քո պայծառ աստղը, Սասում, խաւարեց,

Գալիս եմ ահա ես քո հաւարին...

Դաւիթն աշխարհի երեսից, ջընջուեց,

Անտէր մընացիր, օ, վայ քո օրին...

Լաց, Սասում, ողբա՛ւ.

Դաւիթ էլ չկայ:

Իէհ, ուրախացէ՛ք, իմ զօրականներ,

Թըմբուկ զարկեցէ՛ք, հնչեցրէ՛ք փողեր..

(Լուում է թմբկի ձայն եւ փողահարութիւն:)

Հրամայում եմ ձեզ—վաղ առաւօտեան
 Ամեն տեղ սրփռել անեղ կոտորած,
 Հըրդեհել գիւղեր, քանդել Չարխափան՝
 Մարութայ գըլխին նորից կառուցուած...
 Պատերազմական հարուստ աւարից
 Դուք առատ բաժին կը ստանաք ինձնից.
 Մերըն են Սասմայ բոլոր գանձերը,
 Ես եմ այսուհետ և նըրա տէրը:
 Չգիպչել միայն գեղեցիկ կանանց
 Եւ կոյս աղջկանց.
 Դըրանք բոլորը մեզ են պատկանում,
 Դըրանց կը փակենք մեր հարեմներում:
 Իսկ տղամարդկանց՝ թէ ծեր թէ ջահէլ՝
 Անխընայ փըրթել սըրբի անցընել...
 Մեր վըրէժը կուշտ կը լուծենք հիմա.
 Դաւիթ էլ չկայ:

Պ Ա Տ Կ Ե Ր 10

Մարամելիքի բանակը մի ուրիշ կողմից, բաց ասպարէզ:
 Սեղան-սարի գլխից լսում է Ղժնով-Յոնանի որոտածայն կոչը:

Ղժնով-Յոնանի ձայնը. Որտեղ ես, Դաւիթ.

Ի՞նչ եկաւ գըլխիդ...

Յիշիր Մարութայ բարձր Աստուածածին,

Յիշիր աջ թևիդ խաչ-պատարազին...

(Քիչ յետոյ Մարամելիքի բանակի մէջ սկսում են ա-
 ղաղակել. «Դաւիթը, Դաւիթը»... Մարամելիքը գուրս է գալիս
 իր վրանից՝ զարմացած և անհանգիստ: Հեռուից շտապով գա-
 լիս է Կոսրադինը՝ սարսափահար և մեռելի պէս գունատ:)
 Մարամ. Այս ի՞նչ աղմուկ է լըսում այն տեղից:

Կոս. Տէր իմ... Դաւիթը... ելել է հորից...

Մարամ. Դաւիթը... Ի՞նչպէս... և ի՞նչ հընարքով...

Կոս. Մենք էլ չգիտենք, թէ ի՞նչպէս և ո՞վ...

Կարող էր նըրան հորիցըն հանել:

Մարամ. Ես հասկանում եմ... պարան են գցել...
Նրբան օգնել են... Դաւաճանութիւն...
Դու պիտի գըտնես այդ չարագործին.
Իմ առաջ դու ես պատասխանատուն...
Դրտիր, եթէ ոչ—օ, վայ քո օրին...

Կոս. Տէր, մի վըրդովուիր, եղիր ապահով,
Որ յանցաւորը կը գըտնուի շուտով:

Մարամ. Դէ իսկոյն և եթ, գըտէ՞ք և բերէ՞ք:
(Կոսարդինը կամենում է գնալ, նրա հանդէպ երևում է
Դաւիթը՝ սաստիկ գայրոյթից աչքերն արնակալած:)

Դաւ. Կանգնեցէք անշարժ... Տեղից չը շարժուէք...
Ամօթ, բիւր ամօթ Մըսրամելիքին,
Աշխարհահըռչակ, անյաղթ հըսկային...
Կըռուելուց առաջ լաւ պատուեցիր ինձ.
Շընորհակալ եմ քո աղ ու հացից:
Բայց հեշտ կամեցար ինձնից ազատուել...
Դէ, շընորհ արա մէյդանը եմբել:

Մարամ. Կ'եմբեմ. քեզանից վախեցող չկայ.

Դաւ. Լեզուդ քեզ քաշիր, Մըհերի տըղայ:
Եթէ ինձանից բընաւ վախ չը կար,
Ինչո՞ւ ուրեմըն դու չը կամեցար
Բաց կըռուում յաղթել քո ախոյեանին,
Ինչպէս վայել է ազնիւ զինուորին...
Այլ ցածահոգի, վատ դողի նըման,
Իմ դէմ լարեցիր գարշելի դարան...
Մի նայիր այնտեղ—այն բըլրի գըլխին
Քաջերիս գունդը պատրաստի կանգնած.
Նրբանք ինձ խընդըում, թախանձում էին,
Որ հըրամայեմ վըրայ տալ յանկարծ,
Երբ քո բանակըն առաւօտեան դէմ
Մըրափ էր մըտել՝ անփոյթ և անգէն...
Բայց ես չը թողի յարձակում գործել
Եւ յաղթութիւնը գողութեամբ կորզել...
Ազնիւ կըտրիճին վայել էր այսպէս:
Բայց դու ի՞նչ արիր իմ դէմ, սեւերես...

- Մտրամ.* Լըռիր դու, ուամիկ, տըխմար խողարած.
Ինչպէս ես խօսում իմ առաջ կանգնած:
Ինձ համար մի մեծ պարծանք չէր, որ ես
Կըռիւ անէի և յաղթէի քեզ:
Դա քեզ համար մեծ պատիւ կը լինէր:
- Դաւ.* Ինչի՞ համար են այդ գոռոզ խօսքեր.
Թէ պիտի կըռուես, ըսկըսենք շուտով.
Ինչ որ ասացիր, ցոյց տուր և գործով:
- Մտրամ.* Ցոյց կը տամ իսկոյն: Թող առաջ գընամ
Ձըրահըս հագնեմ, պատրաստուեմ և գամ:
- Դաւ.* Քեզ ըստասում եմ անհամբերութեամբ:
(Մտրամեղիքը գնում է դէպի իր վրանը: Դաւիթ հա-
նում է սուրբ եւ նայում.)
Ո՛վ թնւր-կայծակի, հաւատարմութեամբ
Ծառայիր դու ինձ, Մըհերի որդուն,
Ինչպէս որ իմ հօրն էիր ծառայում:
- (Երեւում են Իսմիլ եւ Լէյլա եւ մօտեցում են Դաւիթին.)
- Իսմ.* Դաւիթ, գաւակըս, ինձ չէս ճանաչում.
Ես քո հարազատ մայրըն եմ, Դաւիթ:
- Դաւ.* Ի՞նչպէս հաւատամ ես քո խօսքերիդ...
Երանի չէ որ մայր ունենայի:
Մայր լինէր, ինչո՞ւ որք կը մընայի:
Եթէ մայրըս ես, ինչպէս ասացիր,
Հապա հէր դու ինձ մայրութիւն չարիր:
Ես որք եմ եղել հօրից ու մօրից:
- Իսմ.* Ո՛չ, թէև հեռու էինք իրարից,
Բայց ուշ ու միտքըս քեզ հետ է եղել,
Քեզ միշտ սիրել եմ, կարօտող քաշել:
Եթէ դու, իրաւ, ինձ սիրում էիր,
Ինչո՞ւ ուրեմըն ինձ հեռացրելիր,
Թողիր, որ մընամ անհէր ու անմէր,
Ամենքի աչքից ընկած ու անտէր...
Կամ ի՞նչպէս է, որ դու յանձըն առար
Մըրամեղիքին գընալ կընութեան,
Որ իմ հօր ծաղկած երկիրըն իսպառ

- Մասնեց իր գօրքի ասպատակութեան...
 Իսմ. Եթէ դա կախուած լինէր իմ կամքից,
 Չէի թողնի քեզ բաժանեն ինձնից:
 Դաւ. Իսկ հօ գիտէիր, ինչպէս նենգաբար
 Վրճուել էին ինձ կենդանի թաղել.
 Ի՞նչ արիր որդուդ փրկութեան համար.
 Հարազատ որդուդ այդպէս ես սիրել...
 Իսմ. Վայ, ջուխտ աչքերով թող ես կուրանամ,
 Եթէ միայն ինձ յայտնի էր մի բան:
 Դաւիթ, զաւակըս, կըռիւ մի՛ արէք.
 Հաշտուեցէք և մեզ ուրախացրէ՛ք:
 Դաւ. Այդքան ցաւո՞ւմ ես քո մարդու համար:
 Իսմ. Ցաւում եմ թէ՛ քեզ, թէ՛ նրբա համար:
 Լէյ. Ա՛խ, կանաչ-կըտրիճ Սասմայ քաջ իգիթ,
 Հաշտուիր հօրըս հետ, մեռնեմ արևիդ:

(Դաւիս է Մըսրամելիքը զրահաւորուած. գլխին մատաղեայ սաղաւարտ, մի ձեռքում ահագին վահան, իսկ միւս ձեռքում՝ ծանր գուրգը:)

- Մըսրամ. Եթէ պատրաստ ես, դուրս եկ ասպարէզ:
 Դաւ. Վաղուց պատրաստ եմ, ըսպասում եմ քեզ:
 Մըսրամ. Դու անցիր այն կողմ, իսկ ես— այստեղից:—
 (Դաւիթն անցնում է:)

- Առաջին զարկը պատկանում է ինձ:
 Դաւ. Երկրորդ և երրորդ հարուածըն էլ քեզ,
 Եթէ առաջին անգամ վրրիպես:

(Մըսրամելիքը ձեռքով նշան է անում, փողերը հնչեցնում են: Դաւիթը ճարպիկութեամբ խուսափում է գուրգի հարուածից, որ նետում է Մըսրամելիքն իր բոլոր ուժով: Երկրորդ և երրորդ հարուածներն էլ չեն հասնում նպատակին:)

Մըսրամ. (գայտոյթով) Անիծեա՛լ եմ գուրգ դաւաճանեցիր...
 Դաւ. Իմըս է հերթը: Տեղումըդ կանգնիր:

(Դաւիթը հանում է կայծակի սուրբ: Իսմիլը և Լէյլան միջամտում են:)

Լէյ. Դաւիթ, խընայիր իմ հօր, մի՛ սպանիր...
 Իսմ. Այս խեղճ աղջրկան հօրից մի՛ զրբկիր...
 Դաւ. Է՛յ, աշխարհ, աշխարհ... երբ նա էր խրվում,

Դուք, մայր և աղջիկ, պապանձուել էիք,
Իսկ երբ որ հերթը Դաւթին է հասնում,
Յանկարծ լաց եղաք և հեկեկացիք...
Նըշանը տըւէ՛ք: (Փողերը ճնչեցնում են.)
Ով դու, Մարութայ սուրբ Աստուածածին
Եւ դու, աջ թևիս խնչ-պատարագին,
Օգնական եղէք...

(Դաւիթը մի զօրաւոր հարուած է տալիս հակառակորդին: Մտրամեղբը մի զարհուրելի հառաչանք է արձակում և ընկնում է գետին այնպիսի թափով, կարծես մի ահագին քարափ փլուեց և վայր ընկաւ գետինս)

Լէյ. (նշարով) Ա՛խ, հայր իմ, հայր իմ...

Իսմ. Օ՛, վնջ մեր գըլխին...

Ժերը. Կեցցէ՛ գոչեցէ՛ք. կեցցէ՛ Դաւիթը:

Ամենքը Կեցցէ՛ Դաւիթը... կեցցէ՛ Դաւիթը...

Դաւ. Մըսրայ ժողովուրդ, դէ՛, երթա՛ք բարով:
Ձեզ համար մի նոր իշխան ընտրեցէ՛ք,
Իմաստուն խելքով և գըթոտ սըրտով,
Եւ հաշտ ու խաղաղ կառավարուեցէ՛ք:
Ուրախացրէ՛ք կըրկին ձեր կանանց,
Ձեր խեղճ մայրերին, որդոց, աղջըկանց,
Որ սև սգի մէջ լալով շարունակ
Ձէին ըսպասում, որ ետ կը դառնաք:
Ձեր սուրբ վաթանը ես ձեզ եմ թողնում,
Ձեզանից ոչինչ ես չեմ պահանջում:
Թո՛ղ այսուհետև Մասում և Մըսուր
Մուանան անցած օրերը տըխուր,
Քո՛ղ ծըլեն, ծաղկեն, մընան միշտ դալար
Մասում իր համար, Մըսուր իր համար:

Լիւոն Մանուէլեան